

Föreningen för Västgötalitteratur

Meddelande

År 2012

NR 1

2012-02-15

Ett halvsekel med Västgötalitteratur

Västgötalitteraturs styrelse fotograferad vid ett tidigt sammanträde. Från vänster syns: Johan Jakobsson, Sven-Evert Gustavsson, Nils Sandberg, Bengt Stenberg (ordf.) och Jörgen Elgström. Foto Lars Hasselberg.

Den 29 mars 1962 klockan 19.00 hade 52 personer samlats i Gamla Rådstugan i Lidköping. Anledningen var ett upprop om bildande av en förening för Västgötalitteratur. Ryttnästaren Bertil Ekberg på Dagsnäs, storsamlaren av västgötskalitteraturen, angav tonen: "Föreningen skulle icke vara främst ett forum för storsamlare utan för de små och för dem som överhuvudtaget är intresserade av litteratur om hembygden".

Av de 52 tillresta antecknade sig 48 för medlemskap. Av dessa finns idag endast en kvar i livet. Mycket har hänt på dessa 50 år, ett halvt sekel. Idag är medlemstalet nästan 1600!

Början blev farsartad. Stiftsbibliotekarien Carl Vilhelm Jacobowsky tillkännagav att "han kunde inte förstå vad en förening som denna över huvud taget skulle tjäna till!" Samme man valdes till föreningens förste ordförande!

Den första interimsstyrelsen bestod av Jacobowsky, Nils Sandberg, Folke Tengeland, Jörgen Elgström, Bengt Stenberg, Benjamin Lidholm och Johan Jakobsson. Samtliga goda

kännare av den västgötska litteraturen.

1963 började föreningen utge en *Årsskrift* som de första åren utkom med 2 nummer per år. N:o 1/1963 pryds som sig bör av Gamla rådhuset i Lidköping där föreningen bildades. Årsskriften har sedan dess hållit ett ganska likt innehåll. En blandning mellan hembygdskrönikor och vetenskapliga artiklar.

Meddelandet började ges ut i en blygsam kostym 1967. Den var på 6 sidor i enkel stencil och innehöll ett register där medlemmar kunde byta och sälja västgötaböcker. Registret hölls levande under flera år men upphörde då bokauktionerna tog hand om detta behov. I det första *Meddelandet* skrev styrelsen att det ges ut för att "utöka och stärka informationen mellan medlemmarna." Än idag får vi anse att detta är det primära målet med den skrift du nu har börjat läsa.

Vi firar jubileumsåret med jubileumsårsmöte på Mösseberg i Falköping den 31 mars. Se vidare inbjudan i detta *Meddelande*.

Föreningen för Västgöralitteratur
Box 325, 532 24 Skara • Tfn 0511-165 40
Plusgiro 59 24 33-7 • Bankgiro 663-2574
Epost: sven-olof.ask@tele2.se
www.vastgotalitteratur.nu

Ordförande: Johnny Hagberg, Järpås. 0510-910 16
jarpas.pastorat@svenskakyrkan.se

Vice ordf.: Gerd Ljungqvist-Persson, Od. 0513-600 29
info@creadiem.se

Skr. Annicka Berggren, Söne. 0510-53 10 01
annicka.berggren@gotene.se

Skattnästare: Sven-Olof Ask, Skara. 0511-165 40
sven-olof.ask@tele2.se

Christina Ström, Skarstad. 0512-205 19
vatteljuset@telia.com

Tore Hartung, Mariestad. 0501-187 42
tore.hartung@comhem.se

Ritwa Herjulfsson, Göteborg. 0762-11 40 31
ritwa@herjulfsson.se

Niklas Krantz, Göteborg. 031-44 04 53
b2_gods@hotmail.com

Hans Menzing, Skara. 0511-126 43
hans.menzing@telia.com

Clary Winberg, Trollhättan. 0520-748 19
clary.winberg@vregion.se

Årsavgift 2012: Enskilda medlemmar 100 kr,
Äkta makar/sambor/institutioner 125 kr.

Meddelandet utkommer i februari, juni, augusti och
december. Författare ansvarar för innehållet i egna artiklar.

Ansv. utgivare: Johnny Hagberg

Vi hälsar följande medlemmar välkomna till föreningen:

Egil Andersson, Kungsbacka
Hjördis Arnborg, Gråbo
K-M Börjeson, Falköping
Mona & Sture Bergling, Vargön
Elisabet Djupmarker, Hyringa
Lisbeth Hjertén, Tidaholm
Bengt K. Å. Johansson, Stockholm
Dan Loyd, Linköping
Inga-Stina Marby Tomtlund, Göteborg
Mona Mogart, Vara
Axel Sandahl, Falkenberg
Maja Skale, Göteborg
Monica Thulin, Borås
Inga-Lill Wilhelmsson, Hultafors

Bokauktion 10 mars

Årets första bokauktion hålls i Vara den 10 mars. OBS att vi
pga dubbelbokning tvingas byta auktionslokal. Auktionen
kommer att hållas i Vara församlingshem, mitt emot det s.k.
Bengtssonska magasinet, vid Vara kyrka. Adressen är
Apoteksgatan 5. Auktionen startar kl 09.30.

Nej, guden Tor finns inte på dopfunten

Ottravadfunten återförd till Dimbo. Bild: Gunnel Hagman

På en av bilderna på dopfunten från Ottravad går asa-
guden Tor med sin hammare Mjölner till attack mot
Midgårdsormen för att skydda det lilla barnet mot
världens ondska. Det var i alla fall en tidig tolkning av
bilderna på dopfunten, idag är man inte lika fantasifull
utan slår fast att det är en bild på stenmästaren själv när
han formar sten till kyrkan.

Dopfunten från Ottravad är en verklig överlevare. Den högs
på 1100-talet av en förmodligen kringvandrande stenmästare på
väg till andra jobb, bland annat vid kyrkan i Valstad. 1813 revs
den gamla kyrkan i Ottravad och sedan skall dopfunten ha stått
ute på en kulle i ett halvsekel innan den räddades till Dimbo
kyrka. Där ansågs den dock vara gammalmodig – och det var
den förstas, 700 år gammal som den var – och såldes 1878 till
Historiska museet i Stockholm där den de senaste åren förvarats
i ett magasin.

Inte att undra på att folket i bygden ville ha hem sin dyrgrip.
Efter många byråkratiska turer kunde den på lån återinvigas i
kyrkan 2009 och åter tjäna som dopkälla för barn från trakten. Fast
idag är det förstås ingen som på 1800-talet, tror att Tor finns med
bland bilderna på funten. Bilden är säkert ett slags självporträtt på
stenhuggaren själv, som förmodligen hette mästare Harald och som
är mannen bakom en rad andra märkliga kyrkliga bilder i trakten.

I senaste numret av hembygdskriften Dimbobygden ägnas stor
intresse åt denna återbördade dopfunt, och störst utrymme får
professor Jan Svanberg som analyserar dopfuntens märkliga bilder
och söker fakta kring mästaren bakom mästerverket.

Där finns en rad bilder av funten och dess bilder, men de är
kanske inte alltid så lätta att ta till sig. Men just bilden på sten-
huggaren finns i en enkel teckning i samband med en artikel där
Göran Blixt gör en resa i bygden med hjälp av hembygdsforskaren
Carl Johan Ljungström.

I övrigt innehåller denna årliga lilla hembygdsbok en rad ge-
nomarbetade artiklar om livet förr och nu i bygden. Allt rikligt
illustrerat.

Hans Menzing

Dimbobygden 2011. Utgiven av Dimbobygdens Fornminnes-
och Hembygdsförening genom Gunilla Dverstorp. 214 sidor.

Vid Magister Johan Wennergrens avsked från Skara skola

Magister Johan Wennergren var född i Amnehärad den 3 januari 1712 och var son till kyrkoherden därstädes Jakob Wennergren. Han prästvigdes 1741 varefter han blev adjunkt i Järpås. Till Skara skola kom han tre år senare 1744 och slutade som konrektor 1751. 1754 blev han vald till kyrkoherde i Stora Levene, blev prost 1771. Han avled i vattusot 1782. Enligt Warholms herdaminne ägde han ”synnerlig munterhet och embedsdrift jemte god helsa intill sista åren af sin lefnad. I början måste han utstå många strider med det styfsinta folket i Levened och sökte sig derifrån”. Tydligt blev det bättre klimat mellan kyrkoherden och församlingen och Wennergren stannade till sin död i församlingens tjänst. Han var gift med sin företrädares dotter Brita Christina Riddelius och fick med henne fem barn. I samband med avflyttningen från Skara till Stora Levene skrevs följande poem av hans lärjungar vid Skara skola. Poemet trycktes i Skara hos *Sal. Direct. MÖLLERS Änka*.

Johnny Hagberg

Enfaldige, dock wälmänte
AFSKEDS RIM,
Di
Kyrkoherden,
Wäldrewördige och Höglärde
HERR MAGISTER
JOHAN WENNERGREN,
Afträdde sin Conrectors Syssla,
Wid Kongl. Trivial Scholan i Skara,
Och flyttade til
Lefwerneds Församling,
Den 18 Martii, år 1755.
Til skyldig wördnads betygande, framgifne
Af samtelige DES då warande
DICIPLAR.

Kom, samlom oss hop,
Och låtom oss höras med ängsligit rop;
Ty afsked nu tager ifrån oss idag
Den, som oss har wårdat med ömmaste lag:
Wår gode Praeceptor han reser nu fort
Til en annan ort.

Han til sina får
I Lefwerneds hyddor nu kallader går,
Men lämnar oss späda: hur tro det går an
Hwar få wi i stället så idog en man,
Som lärer oss bokwett, och leder oss opp
Åt Helicons topp?

Wi wörde det slut,
Som himlen behagat sjelf at föra ut:
Dock må wi beklaga med fog och med skiäl,
At Denne wår Lärare bjuder farwål,
Ehuru wi unnan sitt Lefwerneds bröd
At niuta til död.

Han det ock förtänt,
Hwad konungen nådigt har honom förlänt.
GUD fant honom skicklig at föda sin hiord,
På lefwande bete, med lefwande ord.
Han flytter til fåren i Lefwerneds land:
Wi kysse hans hand.

Wi bäre Dig pris,
Wår wärdaste Lärare, som på alt wis
Har wårdat oss, såsom den huldaste Fa'r,
Och underwist trogit, när Du hos oss war.
Tack för all Din lärdom, förmaning och tal,
I wår Läro-Sal.

GUD gifwe Dig godt,
Med Fru och med Barnen, ett flödande mått
Af sällhet, wälsignelse, hugnad och frögd.
Wår önskan skal stiga til himmelens högd,
At Du må ha' lycka i hushåld och bo,
Med glädie och ro.

Til Lefwerneds bygd
En lefwande herde af wett och af dygd,
Nu reser ifrån oss och wårt Läro-hus;
Men bli'r ett i Lefwerne lefwandes lius:
Där skall han på hjorden ha' flitelig akt,
Och sielf stå på wakt.

De lyckligit wal
Ha giort, som så höra hans liufiga tal.
Han wet af GUDS ord gie'de sorgbundne tröst,
Och med lagsens hammar förtrösta dens bröst,
Som af HERrans wägar och ord gör förakt:
Där til har han mackt.

Ack! sälle wisst I,
Som så nu hans kiäre åhörare bli:
Men gömmer i trognaste hiertan hans ord,
At de måge rotas i frucksammer jord:
Då ewigt I blifwen, ur Lefwerneds giäll,
I himmellen säll.

Bero i Wien

Tekning av Bero av en student 1446

”Hur få”, utropar den svenske 1700-talshumanisten Jacob Jonas Björnsthål i ett resebrev, ”äro de som veta, att *Diarbekir* i Mesopotamien är den gamla *Amida*, kallad tillförne *Tiganocerta*.” Det var säkert en försvinnad minoritet redan på Björnsthåls tid, och inte lär det ha blivit bättre med åren. Det kan inte råda tvivel om att den entusiastiske unge lärde ser denna utbredda okunnighet som ett beklagligt missförhållande. Sannolikt skulle den okunniga majoriteten idag med större öppenhet än i Björnsthåls dagar våga visa irritation över hans anspråk på deras tid och flit. Det är därför inte tillrådligt att alltför ivrigt ondgöra sig över att det sannolikt är mycket få som vet att Bero Magni de Ludosia alls inte var – som man eljest lätt skulle kunna tro – en italiensk operasångare, en karibisk sjörövare eller boven i ett studentspex.

Namnet Bero Magni de Ludosia är en latinisering av Björn Magnusson från Lödöse; det bars av en aktad västgötsk klerk, som tillbragte större delen av sitt yrkesliv vid universitetet i Wien kring mitten av 1400-talet. Om honom och hans kolleger kan man med behållning läsa i de senaste bland de skrifter som utges av sällskapet *Runica et Mediaevalia* i Stockholm, och man kan dessutom ta del av fyra predikningar som magister Björn höll vid sitt österrikiska lärosäte åren 1444 och 1454 (Olle Ferm and Erika Kihlman, eds., *Swedish Students at the University of Vienna in the Middle Ages*, Sällskapet Runica et Mediaevalia, Centre for Medieval Studies, Stockholms universitet, Sthlm 2011, kart., 279 s., serien Scripta Minora 20; Bero Magni de Ludosia, *Sermones et Collationes. Sermons from the University of Vienna in the Mid-Fifteenth Century*, ed. and translated by Claes Gejrot and Erika Kihlman, kart., samma sällskap, tryckort och utgivningsår, 127 s., serien Editiones 2).

Det lärda sällskapet *Runica et mediaevalia*, vars existens och verksamhet i sig utgör ett kraftfullt gensvar på de ofta framförda klagomålen om svensk humanistisk forsknings förfall och elände, har under ett tjugotal år utgivit ett stort antal verk med anknytning till medeltiden och den sena forntiden. Sammanslutningens primus motor är den stockholmske historieprofessorn Olle Ferm, som år 2008 på goda grunder hedrades med en festskrift, en samlingsvolym med titeln *Medeltidens mångfald. Studier i samhällsliv, kultur och kommunikation*.

De verk som sällskapet utger är indelade i inte mindre än fem olika serier, alla med beteckningar av förföriskt lärd klang: där finns *editiones*, d.v.s. textutgåvor; *lectiones*, vilket närmast motsvarar ”föreläsningar”, även om en del av seriens nummer håller betydligt större volym än även ett hängivet auditorium skulle förmå tillgodogöra sig i den formen; *opuscula*, alltså ”småskrifter”, *scripta minora*, således ”mindre skrifter”, bland vilka dock den nyutkomna kraftiga volymen *Swedish Students* med sina 279 s. figurerar, och slutligen *scripta maiora*, idag sex till antalet, välmåttade monografier och uppsatssamlingar.

De två nu utkomna volymerna är resultatet av ett omfattande projektarbete som pågått i flera år och som på olika stadier understötts av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Torsten och Ragnar Söderbergs stiftelser, Marianne och Marcus Wallenbergs stiftelse och Åke Wibergs stiftelse. Projektet syftar till att utforska svenska studenters vandringar till utländska lärosäten, deras studier, examina och karriär inom och utom universitetsvärlden och dess rika och mäktiga beskyddare kyrkan.

Att svenska studenter redan på 1200-talet sökte sig till europeiska universitet är bekant. Av naturliga skäl handlade det så gott som uteslutande om ett gynnat fåtal, alla av manligt kön. Paris, Bologna, Prag och Leipzig är de lärosäten som oftast nämnts i detta sammanhang. Wien, som grundades av de habsburgska hertigarna av Österrike 1365, hade fördelen att vara ett förhållandevis billigt universitet och visade sig också vara en gynnsam utgångspunkt för kontakter med Rom och den påvliga kurian. I sin egenskap av kyrkomän hade många av de svenska studenterna starkt intresse av att grunda och vidmakthålla goda förbindelser med den vid denna tid internationella kyrkans högsta ledning. Det var genom kurian som de kunde vinna den befordran inom kyrkan som var målet för de flestas studier och ambitioner.

Under perioden 1385–1504 tycks omkring tjugo svenska studenter ha skrivits in vid Wienuniversitetet. En tidig Wienstudent, Nicolaus Gudmundi, en frälseman från Linköping, gjorde med hjälp av sina förbindelser med Rom men också med stöd av unionsdrottningen Margareta en framgångsrik karriär i hemlandet. Han blev kanik i Linköping och avled som biskop i Västerås kort efter 1403. Studenttiden i Wien tycks även för denne säkert alls inte bortkomne man ha präglats av ensamhet och hemlängtan. I ett brev till ämbetsbröderna i domkapitlet i Linköping beskriver han sig som ”en ensam sparv på taket”.

De flesta av de kända svenskarna hade en social bakgrund som idag närmast kan beskrivas som borgerlig. Några var adelsmän; allmogesönerna var undantag. En av de svenskar som reste till Wien i början av 1400-talet, Andreas Bondonis från Västerås (d. 1451), var av utomäktenskaplig börd, vilket var ett svårt hinder för en kyrklig karriär och krävde allehanda dispenser, som säkert inte gavs gratis. Andreas var emellertid framgångsrik; han lyckades så småningom få tillstånd att utträda ur det andliga ståndet, till vilket universitetsmännen med få undantag hörde, gifte sig, nådde en aktad position i Stockholms borgerskap och slutade sina dagar som ämbetsman i kung Karl Knutssons kansli.

Björn Magnusson från Lödöse, om vilken de båda nyutkomna volymerna handlar, kom till Wien 1429, tog sin kandidatexamen vid den filosofiska fakulteten två år senare, blev licentiat och magister 1433 och påbörjade sedan studier vid den teologiska fakulteten. Han blev med tiden den filosofiska fakultetens dekanus och hade under en tid sin bostad i det förnämliga *Collegium ducale*, ”det hertiglilla kollegiet”, som var universitetets historiska huvudbyggnad. År 1464 utnämndes han till kanik vid Stefandomen och kunde flytta till ett ännu mer förnämligt logi. Bero

hann emellertid inte uppleva sin promotion till teologie doktor. Han avled 1465.

Parallellt med denna akademiska karriär i Wien befordrades han i sin frånvaro till höga poster i Skara stift, vid vars katedralskola han tydligen studerat innan han begav sig till det österrikiska universitetet. Han valdes till kanik i Skara och utnämndes till domprost 1449. Tolv år senare valdes han till biskop i det gamla hemstiftet, och fast utnämningen stadfästes av påven tillträdde han inte ämbetet. Sin tacksamhet mot Skara visade han emellertid genom en betydande bokdonation. En bevarad förteckning över de böcker som ingick i donationen, kommenterad av Erika Kihlman, är föremål för en av artiklarna i volymen *Swedish Students in Vienna*. Den ger en instruktiv konkret bild av ett standardbestånd av centrala verk i senmedeltidens lärda teologiska och filosofiska kultur. Boksamlingen har skingrats eller förstörts.

Om mästern Björns personlighet har materialet inte mycket att säga. Ett porträtt, tecknat av en student på sista sidan av en kommentar, återger hans anletsdrag, men även om teckningen är schvungfull och vittnar om talang, skulle den knappast underlätta en identifikation vid ett oförberett möte. Uppenbarligen var Bero Magni en för det mesta flitig arbetare i den akademiska och klerikala vingården. Källorna vet berätta om enstaka anmärkningar mot hans sätt att sköta sina uppgifter, men hans bana tycks ha förlöpt i huvudsak framgångsrikt. Ämbetena i Skara var arbetsfria inkomstkällor, men i gengäld var det akademiska livet i Wien liksom vid de flesta ansedda medeltida universitet arbetskrävande och strängt reglerat. Förutom de föreläsningar som avkrävdes lärarna skulle de också regelmässigt predika i universitetsstadens kyrkor. Aktivt deltagande i elevernas och kollegernas disputationsovningar hörde ävenledes till universitetsmännens åligganden. Föreläsningarna innebar inte att nya vetenskapliga resultat eller egna idéer framfördes för studenterna. Snarast skulle de kunna beskrivas som kommenterande återgivning av de verk som var uttryckligen anbefallda i universitetsstatuterna. Det är också dessa man återfinner i Beros bokdonation.

I den nyutkomna volymen *Sermones et collationes* återges fyra av Bero Magnis predikningar i latinskt original och med parallelltext i engelsk översättning. I boken *Swedish Students at the University of Vienna* kommenteras dessa texter innehållsmässigt och språkligt av de tre specialisterna Roger Andersson, Siegfried Wenzel och Hans Aili. Två anföranden är predikningar i trängre mening, *sermones*; båda hölls vid gudstjänster i Stefansdomen i Wien och vände sig således till en kyrkobesökande allmänhet som omfattade både höga herrar från det omgivande samhället och lärda kolleger. Den ena härrör från juldagen 1444, den andra från långfredagen 1454. Det är således förkunnelsen vid två av kyrkoårets främsta helgdagar som anförtröts magister Björn från Lödöse. Hans retoriska ambition är naturligt nog framträdande i dessa paradpredikningar och hans latin drivet och komplicerat.

Collationes hörde också hemma i den genre som idag kallas "predikan", men det rörde sig om anföranden riktade till universitetets lärare och studenter. Av de båda exemplen i *Runica et Mediaevalias* nya skrift hölls den första vid disputationssäsongens början i juli 1454, den andra efter disputationernas slut i september samma år. I dessa universitetsinterna predikningar ligger tyngdpunkten inte på trossatser utan snarare på sådana ämnen som det akademiska arbetets värde. Bero vänder sig i en av dem till den teologiska fakultetens lärare och prisar dem för att de inte eftersträvar Platons vishet, Zenons kvickhet eller Ciceros vältalet. Kan man kanske i detta inläsa en skolastisk motattack mot renässanshumanistiska ambitioner inom andra fakulteter?

Ordet "disputation" har inte odelat god klang utanför de kretsar där denna form av akademisk verksamhet praktiseras. Det vet Bero, och han har ett genomtänkt svar tillreds. Den fö-

Målning av en medeltida predikant

reläsningsfria tiden bör nyttjas, säger han, på sådant sätt att den teologiska fakulteten förmedlar sin kunskap till de övriga "genom broderliga disputationer om argument som leder till sanningen i tvivelaktiga frågor." Han utvecklar vidare disputationernas syfte: inte att vinna fåfänglig ära utan att uppnå sann kunskap om de heliga skrifterna och deras mysterier.

Det finns, som Jacob Jonas Björnsthål skulle ha utropat, alla skäl att hysa stor tacksamhet mot sällskapet *Runica et Mediaevalia* och dem som där arbetar med dessa svårtillgängliga vittnesbörd om gångna tiders lärda flit och slit. Nu är det ytterligare några, om än sannolikt allttjämt få, som vet vem Bero Magni de Ludosia verkligen var.

Stig Strömholm

Proffesor em. och fd. rektor vid Uppsala universitet

Denna recention var införd i SvD den 16/9 2011.

Antikvariat Wetterner

Göran Midman Hjo

Västgöta- & Vätternlitteratur

Litografiska tryck,

Tersner, J A Berg, G Mellin, Billmarck

Tunnbindaregränd 1 A

544 30 Hjo

www.antikvariatwetterner.dinstudio.se

0503-655895, 076-5547970

www.bokborsen.se

Svin inom heraldiken

Bruncrona

d'Orchimont

Svinhufvud af Qvalstad

Svinhufvud i Westergötland

En intressant heraldisk bok utkom 2011 då Otto von Schwerins *Adliga vapensköldar i Sverige* publicerades. von Schwerin har nytecknat de adliga vapensköldarna och samtliga är återgivna i färg och uppställda i bokstavsordning. Totalt 800 vapen presenteras. Vapenbilderna är främst ritade med utgångspunkt från tillgängliga sköldebrev och annan ursprunglig dokumentation. Heraldiken i Sverige är känd sedan 1200-talet men de heraldiska rötterna går ännu längre tillbaka.

Erdeös

von Koch

Inledningsvis skriver Statsheraldikern Henrik Klackenborg i sitt förord om vapensköldarnas motiv: "Dessa märken målades på krigarnas sköldar, fanor och andra ägodelar för att på så sätt uttrycka identitet och tillhörighet. Heraldiken tillkom i en våldsam tid med krigiska ideal och syfte att kunna skilja vän från fiende i striden eller tornerspelets rök och damm. Detta ursprung är förklaringen till att aggressiva djur eller stridsvapen är motivet i många av adelsvapnen." Detta kan också konstateras då man ser motivet i många av de avbildade sköldarna. Här finns björnar, vargar, ulvar, enhörningar, drake, ödla, lejon, örnar men också många andra (trevligare?) djur som elefant, bin, struts, stork, bävvar och gräshoppor.

Ett motiv som vid genomgång av bokens vapen fattade mitt intresse var svinen eller rättare sagt vildsvinet. Vildsvinet är ju ett djur på frammarsch och i många bygder har de blivit ett gissel. Förökningstakten är enorm och några egentliga fiender finns inte. Varför vill man då ha ett vildsvin i sitt vapen? Förmodligen är det den skräckinjagande besten som på ett särskilt sätt skall injaga respekt och rädsla hos fienden som gjort att den finns med i de gamla vapnen.

Vad jag kan finna är det sju ätter som idag bär vildsvinet som tecken i sin sköld. Det är Bruncrona, d'Orchimont, Erdeös, von Koch, Svinhufvud af Qvalstad och dess besläktade gren Svinhufvud i Västergötland samt Tawast. Intressant är ätten Erdeös vapen där vildsvinshuvudet är spetsad på en värja.

Hur har vildsvinet kommit in i heraldiken från början? Jag rådfrågar Bo J Theutenberg som behandlat ämnet i sin forskning rörande Beowulfskvådet i sitt ännu ej publicerade manus *Mellan liljan och sjöbladet* Del 2.

Tawast

Över allting lyser i Beowulfskvådet strävan efter skatter, guld och ädla smycken, på samma sätt som i Völsungasagan och alla andra forntidssagor. Att dra samman rikedom, guld och makt synes ha varit det primära målet. Beowulfs död förorsakas av striden med draken och strävan efter drakens guld. Som nämndes ovan är lindorms- eller drakmotivet ett i forntiden flitigt förekommande tema. Ofta nämns i Beowulfskvådet ordet härtecken, varmed menas ett kännetecken eller någon form av märke eller symbol, som tydligen fördes redan av 500-talets härförare. Efter det att Beowulf i danernas borghall Heorot besegrat monstret Grendel får han av daners kung "ett gyllene härtecken, bjärt smyckat märke, och brynja och hjälm" (vers 1021). Vid kung Hygelacs död i striden med friserna vid 500-talets början "hägnade han skatten under härtecknet" (vers 1204). Svinbilden förefaller ha varit ett härtecken: "smyckad är hjälmen med ringformat värn, så som vapensmeden smidde den underfullt i avlägsen förtid och krönte den med svinbild, så att ej sedan sticksvärd och bredsärd kunde bita på den" (vers 1450). Efter hemkomsten till Gautaland berättar Beowulf: "han lät ta in ett stridsmärke, svinbildsmyckat, högvälvd stridshjelm, stålgrå brynja och smyckat slagsärd. Sedan kvad han: "denna härskrud har Hrodgar skänkt mig" (vers 2153). När Wiglaf Wihstansson efter Beowulfs död i striden med draken går in i den hemska grottan ser han omätliga skatter: "där såg han också hänga ett härtecken av guld, högt över skatten, ett handaslöjdens under, flätat med fingerlist – ett flödande ljussken spreds, så att han såg hinsides det smycket, jordhögens innandöme. --- Så tog då alltså en ensam man i högen smyckena, som jättarna smidde en gång, han tog sig en famnfull av fat och bågare, efter eget tycke; han tog också härtecknet, det strålande stridsmärket" (vers 2775). Niels Clausen Lukman menar i sin avhandling att just skatterna, guldets och rikedomens åter sätter strålkastarljuset på hunnerkungen Attila.

I en e-post skriver Theutenberg vidare:

Svinbilden skulle ha urgamla rötter. Det kan ha varit så att

stammens totem-djur (t.ex. ett svin) med tiden har transformerats till en rent heraldisk figur.

I mina källor ingår hänvisning till Jan Ranekes *Svenska medeltidsvapen* del I, s.317-324, där gamla frälseätter med rötter i 1300-talet, visas föra någon form av svin-vapen.

Den mest kända ätt som för ett svin = (vildsvin eller Fargalt är den ätt som efter sitt vapen kommit att benämnas Fargalt (känd från 1334). Om denna ätt se *Äldre svenska frälsesläkter* del I:1 s. 29 - 33. Även ätten Glysing från Holstein, känd från ca 1295, förde ett "svinhuvud med betar", liksom ätten Svinakula, där Lyder Svinakula är känd 1338-1350. Olika ätter med namnet Svinhufvud anges av Raneke (s. 324), där ätten Svinhufvud i Västergötland är en av dessa. Här anges också viss heraldisk litteratur som behandlar släkter med svinhuvudet i sina vapen.

Elgenstierna anger i *Svenska adelns ättartavlor* Del VIII s.74 ff att de båda ätterna Svinhufvud af Qvalstad (nr 145, adlad 1574) och Svinhufvud i Västergötland (nr 199, adlad 1581) har gemensamt ursprung från en adlig ätt i Norge, en gren av "den gamla Svinhufvudätten").

Ytterligare ett citat ur *Mellan liljan och sjöbladet* Del 2 kan belysa frågan hur svinsymbolen kunde brukas i fält:

Om svinfylkingen

Här följer nu en passage i Hervararsagan, som omtalar 'goternas fosterjord'. Goterna, som försvarade sin föstrjörd, berättar sagan, gjorde nu ett så starkt angrepp mot hunnerhären att hunnerkungens fylking blev uppsplittrad. Hären var förmodligen i enlighet med germansk och nordisk tradition "svinfylkad", d v s i konformad slagordning, liknande huvudet på en galt som stormar fram. Härens ledare skulle under striden förvandlas till en framstormande galt i en närmast extatisk kampberusning. Ingemar Nordgren säger härom i *Goterkällan*: "Hjälmarna med galtdekorationer är troligen att koppla till en terimorf förvandlingskult för krigare då de i detta sammanhang representerar den anstormande, stridande galten och icke den befruktande". Svinfylkingen kopplas ofta till Odens namn. Bland annat säger legenden att Olof Skötkonungs far Erik Segersäll vann det mytiska slaget vid Fyrisvallarna genom att ge sig till Oden efter tio år om han fick lära sig den svinfylking som skulle ge honom segern. Så vann han ju också slaget vid Fyrisvallarna (vid Uppsala?).

Vapensköld i Kristdala kyrka. Foto N. Naumburg

Lyder Svinakulas sigill från 1338

Som ovan sagt kunde även vildsvinet appliceras på sköldar som brukades i tornerspel eller strid. Några sådana sköldar finns bevarade från 1300- 1400 talet. Äldst av dem är två sköldar som hänger i Kristdala kyrka i Småland. Båda är identiska men har förmodligen brukats av två olika personer. Vapenbilden föreställer ett vildsvinshuvud och föreställer säkerligen ätten *Svinakulas* vapen. Lyder Svinakula förde i sitt vapen "ett gapande svinhufvud med långa betar", som även finns i hand medeltida sigill från 1338. Hans son Henrik som ägde jord i Kristdala socken hade samma vapen och det är förmodligen denne Henrik som en gång varit ägare till åtminstone en av sköldarna. De skulle då kunna dateras till ca 1380 och de kan beskrivas både som strids- och begravningsköldar.

Inga von Corswant-Naumburg skriver i en e-post följande kring delar av det ovan anförda:

Jag tror inte på att de yngre adliga ättarnas svin har att göra med perioden och åsikten som rådde under Beowulfs tid. Möjligen kan 1300-talets *Svinakula* i Småland ha att göra med dödandet eller kamp med vildsvin. Så även *Erdeös* vapen från 1675 med svärdet som spetsar svinhuvudet.

När en person adlades hände det ofta att han ville ha något som påminde om en för honom viktig händelse. Såsom att ha dödat ett vildsvin i en kritisk situation (räddat en kung undan vildsvinet?).

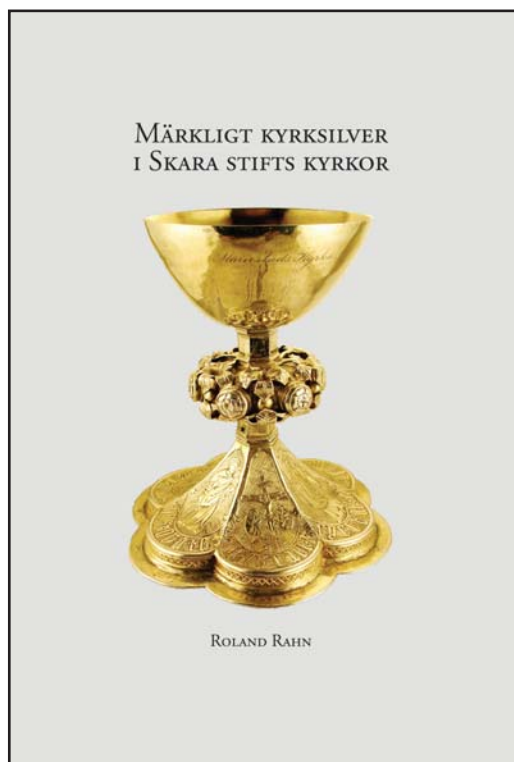
Bruncronas vapen tillhör även det en yngre släkt som knappast har anknytning till vikingatid/tidig medeltid.

Svinhufvud-släkterna kommer från en gammal norsk släkt som kan ha samma orsak som *Svinakula* att ha detta motiv. *von Kochs* vapen är från 1800-talet och har delar av *Ehrencronas* och *Svinhufvud* i Västergötlands motiv på grund av ingiften.

Ur Elgenstierna: Den introducerade ätten *Tavasts*, nr 64, äldste kände medlemmar i Finland buro namnet *Kaas*, och torde hava inkommit från Danmark. Sönerna till Henrik Kaas, som förde en stjärna i vapnet, upptogo, sannolikt på grund av modernehärstamningen från de finska frälsesläkterna *Bitz* och *Völtissläkten*, ett **vildsvinshuvud** till vapenbild. Adlades 1588.

Av det ovan sagda kan man dra slutsatsen att vildsvinsbilden som vapenbild är urgammalt. Dess skräckinjagade bild med kraftiga betar skrämde säkert bort en och annan fiende då och det är väl så ännu. Vem skulle vilja möte ett vildsvin på en skogspromenad?

Skarabo berättar om kyrkligt silver

Trots danska truppers härjningar och Gustav Vasas ambitiösa försök att dra in kyrkligt silver till kronan, det vill säga till sig själv, så kan man fortfarande i en kyrka i bygden se en nattvardskalk som är nästan tusen år gammal. Den kan beundras i Skaradomen, och används förstås inte, men i vanliga landsortskyrkor kan det finnas kyrksilver som har 500 år på nacken, eller mer.

Roland Rahn i Skara har i många decennier forskat kring kyrkor och kyrkliga inventarier i våra bygder. Redan 1981 gav han ut boken *Forna kyrkor i nuvarande Skara stift*. Kinne kontrakt. 21 år senare kom boken *Medeltida Mariaskulpturer i Skara stift* och nu den väldokumenterade och vackra boken om kyrksilver i stiftet.

Roland Rahn har gjort en mycket berömd kulturinsats genom att på detta sätt presentera extra märkliga exempel på kyrksilver med mängder av detaljer, men ändå lättillgängligt. Förmodligen är detta första gången det sker inom något stift.

Nattvardskalkar och paténer (bägare för nattvardsvinet och fat för oblaterna) visas i färgbilder och beskrivs ingående, men där finns också utrymme för historiska fakta i den mån sådana är kända. En stor del av det märkligaste kyrksilvret är skänkt av olika stormannaätter, och dessa presenteras också. Inte sällan spännande berättelser eftersom det ofta handlar om män med ett äventyrligt liv. För skall sanningen fram så är en stor del av de vackraste kalkarna krigsbyten, inte sällan från Polen eller Tyskland.

Många gånger visas märkliga detaljer i närbilder så man kan via boken njuta av föremålen på ett sätt som annars inte är möjligt. De flesta av de redovisade silverföremålen är utsökta konstverk, men det finns också mycket enkla och konstlösa föremål som förmodligen från början använts av trupper i krig.

Om den gamla domkyrkan naturligt nog kan visa upp de äldsta kalkarna, en från 1000-talet och en annan från 1100-tal, så behöver man inte resa längre än till Skallmeja för att finna en kalk från 1400-talet i en landsortskyrka. Fast medeltidskyrkan i Götene har en kalk som förmodligen är redan från 1300-talet medan den äldsta kalken i Husaby förmodligen gjordes i Polen

på 1400-talet. I Timmele behöver man inte ens tveka, kalken är datumstämplad, gjord 1383.

Boken ger mängder av information om föremålen och de texter som ofta finns på dem. Men intressant är också att få möta de personer som man vet, eller tror, har skänkt silverföremålen till sin hembygds kyrka. För församlingarna var inte så rika och hade ofta svårt att få ihop pengarna. Fast ibland kunde det lösa sig, som de vackra silverföremålen i Flakebergs kyrka vilka skänkts av drottning Ulrika Eleonora den yngre. Förmodligen hade bondeståndets talman Håkan Olofsson från Flakeberg gjort drottningen en tjänst och när hon ville ge honom en gåva som tack så bönade han istället för församlingskyrkan som blivit bestulen på sitt silver.

På samma sätt finns det många intressanta berättelser förknippade med många av de andra silverföremålen, berättelser som ger bra bilder av livet i bygderna. När det gäller kalkar från medeltid så är de ofta bearbetade, själva bägaren har gjorts vidare. Det är arbeten som ofta utförts av lokala guldsmeder, när de inte tillverkat hela föremålet. Det fanns tydligen stort hantverkskunnande tidigt i våra då små städer.

Så man kan lära sig mycket om hembygden genom denna väldokumenterade bok.

Hans Menzing

Märkligt kyrksilver i Skara stifts kyrkor. Författare: Roland Rahn. Fotograf: Tomas Edvardsson. Utgivare: Skara stiftshistoriska sällskap. 223 sidor och rikt ill.

Går du med i facket så får du inget kaffe

På Aspenäs gods i Lerums hade man sin egen metod att varna arbetarna. När de började prata om att ansluta sig fackligt så drogs kaffet in. Men när de gjorde slag i saken och gick med i fackföreningen fick de sparken. Även om de arbetade med något så fredligt som att sköta trädgården åt Nådan och de andra på godset. Gårdens härskarinna skulle alltså kallas Hennes nåd, och hälsade bara på arbetarna i hand i samband med skördefesten. Fast med handskarna på, och det sägs att de brändes efteråt. De var tydligen smittade efter att ha varit i beröring med vanliga arbetare.

Lerums Bydegille har samlat minnen från slott och koja och i den här boken får man en del belysande tidsbilder om skillnaderna mellan herrskap och tjänstefolk. I boken utgår man från de stora gårdarna och redovisar torpen under dem i rader av härliga gamla bilder och ofta rätt korta texter. Godsen redovisar ofta adliga ägare, i torpen bodde folk som Lunså-Lisa i Slätthult. Hon arbetade på Jonsereds fabriker och gick ofta de två milerna till och från jobbet.

Författaren Folke Kellhede har också längre sammanhängande texter där han redogör för torpare, statare och backstusittare, liksom skillnaderna mellan de olika bostadstyperna. Man får också lära sig åtskilligt om indelta soldater och soldattorp, båtsmanstorp och kronogårdar.

Det är en vacker, lärorik och lättillgänglig bok om livet förr i Lerumsbygden.

Hans Menzing

Från slott till koja – livet bland torpare, statare och soldater i en svunnen tid i Lerums socken. Författare: Folke Kellhede. Utgivare: Lerums Bydegille. 130 sidor och rikt ill.

Den vackra Emilie Högqvist - kronprins Oscars älskarinna

I Munkängen på Kinnekulle ligger en liten vacker träbyggnad inbäddad bland de höga lövträden. Den kallas Emilie Högqvists paviljong och har en gång stått vid Djurgårdsbrunnskanalen i Stockholm. I den kopplade den firade skådespelerskan av och där läste hon in de roller, som hon skulle gestalta på olika teatrar. Minst lika berömd som hon var som skådespelerska, blev hon som älskarinna åt kronprins Oscar. När hon dog 1846 såldes hennes ägodelar på auktion och paviljongen ropades in av baron Silfversköld på Råbäck och den kom att hamna på Kinnekulle.

Emilie Högqvist var en känd och hyllad skådespelerska på sin tid men drabbades av lungsot och dog endast 34 år gammal. Hennes far var kammartjänare hos olika adelsmän och dottern fick tidigt börja dansa balett och reste senare Sverige runt som aktris i olika teatersällskap. Efter några år ledsnade hon på det och for till Paris för att utbilda sig och hennes röst, som dessförinnan varit något gäll och skrikig, hade efter det blivit moderat och skolad. Samtida teaterkritiker tyckte att hon var mest till sin fördel i komedier, tunga tragedier hade hon svårt för. Hon glädde sin publik genom en medfödd varm och charmfull scenpersonlighet och agerade med fart och fläkt men ändå med intimitet.

Emilie var lång och smal, hade vacker hy och små fina drag, hennes hår var blont och hon var frikostig och glad och älskvärd mot alla. Hon kom att bli omåttligt populär och den mest firade skådespelerskan i Stockholm och därtill en av de mest betalda. Detta fick till följd att hon kunde inreda en elegant paradvåning vid Gustav Adolfs torg, där hon hade lysande mottagningar för tidens berömdheter. Hon klädde sig också efter det senaste parismodet och hennes moderna bähytter och dyrbara krinoliner efterapades av många societetsdamer.

Emilies skönhet gjorde att hon ivrigt uppvaktades av många förnämna herrar, vilket medförde att hon inte fick det allra bästa rykte. En av dem som bländades av hennes utseende och charm var kronprins Oscar. Under en tioårsperiod var han hennes älskare och Emilie födde då två söner med kungligt blod. Förhållandet var halvofficiellt och man tror i dag att det låg djup och äkta kärlek och en brinnande passion bakom deras relation och inte bara erotiska drifter.

Kungen, Karl XIV Johan, försökte stoppa förbindelsen och dölja den men utan framgång, den var offentlig för hela Stockholm. Folkhumorn kallade hennes våning för Lusthuset och man tyckte synd om kronprinsessan Joseфина, fembarnsmodern, som från slottet kunde se fönstren i Emilies våning och svartsjukt ana sig till det utsävande liv som hennes man förde där.

Kungen skickade Emilie till Hamburg när det var dags att föda barnen, men hon återvände snart till huvudstaden och visade stolt upp sina söner, som hon skämtsamt kallade prinsarna av Lappland. Kronprinsen lämnade henne ett frikostigt apanage och bekostade uppfostran åt sina söner. De kom senare genom Oscars inflytande att anställas på Kungl. Postverket men dog vid unga år.

Emilie drabbades tidigt av lungtuberkulos och fick därför allt svårare att uppträda på teaterscenerna. Kanske bidrog sjukdomen också till att kronprinsens känslor svalnade. Hon gjorde två resor till Italien för att få luftombyte och söka bot, men det hjälpte inte. Hon dog 1846 i Turin, där hon också är begravd.

Efter Emilies död såldes hennes ägodelar på auktion. Den något skandalomsusade paviljongen ropades in för en ansevärd summa av baron Silfversköld, misstanken om att intima möten ägt rum i den mellan kronprinsen och Emilie, gjorde den naturligtvis extra begärlig. Trots att Emilie aldrig satt sin fot på Kinnekulle står hennes paviljong där idag och lockar tusentals besökare dit. En film om hennes liv, med Georg Rydeberg och Signe Hasso i huvudrollerna, spelades in 1939, hade då stor framgång och gjorde hennes kärlekshistoria med den blivande kungen åter aktuell efter 100 år.

I Emilies eleganta salonger samlades Sveriges nobless och tidens ledande författare, bland dem August Blanche, Wilhelm von Braun, Lars Johan Hierta och då och då dök även Carl Jonas Love Almquist upp. Litteraturhistoriker har spekulerat i om den fria förbindelsens moraliska och praktiska överlägsenhet, som Almquist rekommenderar för Sara Videbeck och sergenten Albert i romanen *Det går an*, har inspirerats av kärleksaffären mellan kronprinsen och Emilie. Detta skulle då i någon mån och mycket långsökt försvara placeringen av paviljongen på Kinnekulle. Men tyvärr för alla Lidköpingsbor håller inte den teorin. Almquists eget misslyckade och trista äktenskap ligger sannolikt bakom hyllningen av de fria förbindelserna mellan könen.

Tore Hartung

Uppgifter till artikeln är hämtade från Oscar Wieselgrens bok *Emilie Högqvist, Ett livsöde* samt från Wikipedia.

Felaktig Tidskrift 2011

Vår tidskrift *Västgötalitteratur* 2011, som utsändes till alla medlemmar i december befanns ha ett fel. Det är sidan 49 som helt enkelt saknas i tidskriften. I denna försändelse finner Du därför ett löst blad, sidan 49, som Du bör sätta in i tidskriften för att denna ska bli komplett.

ANTIKVARIAT RIDDAREN

Säljer, köper & värderar litteratur

Mats Bergström
Bokhandlare

Sveagatan 7
541 44 SKÖVDE
Mobil 0706-747574
Hem/Fax 0511-812 48
timmersdala.interior@telia.com

Öppettider ring för information

Niclas Westring

Niclas Westring (1797-1882) var tullförvaltare, ledamot av Göteborgs Vetenskaps- och Vitterhetssamhälle och Kungliga Vetenskapsakademien men framförallt var han Göteborgs egen, så gott som bortglömde, Spindelman.

Niclas far Eric, född i Stockholm, kom till Göteborg 1783 som vagnmakargesäll. Eric gifte sig med Birgitta Christina Emmich. Niclas blev deras sjunde och sista barn. De bodde vid tiden för den stora branden 1802 i närheten av Domkyrkan. Huset brann ner och några år senare finner man familjen i Västra Nordstaden, i kvarteret Lilla Bommen, där Niclas Westring bodde fram till sin död 1882. Först gällde Klädpressaregatan 4 med faderns vagnmakeri och sedan Sankt Eriks Torg 2 med utsikt mot älven. Kvarteret är på senare tid mer känt för Hasselblads kamerafabrik. Niclas gifte sig med Birgitta Christina Thorsell som avled 15 år före Niclas. Äktenskapet var barnlöst.

Niclas Westring hade tänkt sig en karriär inom medicin. Faderns död, under Niclas gymnasietid, satte stopp för dessa planer och Niclas fick hjälpa till med försörjningen hemma. 1816 fick han en kammarskrivarejänst vid Sjötullkammaren. Brodern Christian kan ha varit behjälplig vid anställningen, de båda kom att följas åt i sina tullkarriärer. 1834 blir Niclas utnämnd till tullförvaltare, en tjänst han behöll fram till sin pension 1858.

En annan organisation han förblev trogen var Göteborgs Museum i vars styrelse han var ledamot under 1840-1874. Niclas Westrings namn finns med på stentavlan i Göteborgs Stadsmuseum entré, "Minnestavla 1861-1923". Det är här Niclas Westrings stora fritidsintresse kommer in. Han var djupt engagerad i entomologi, vetenskapen om insekter. Han skrev ett antal häften och artiklar. År 1862 publicerades Westrings uppmärksammade skrift om spindlar, *Araneae Svecicae Descriptae*, 614 sidor på latin. Den stora nyheten var att Niclas hade dokumenterat 308 svenska spindelarter och inte mindre än 184 av dessa saknades i Carl von Linnés dokumentationer.

Förutom museistyrelsen var Niclas Westring invald i bl a Göteborgs Musei Ritskola, Styrelsen för föreläsningars hållande i Göteborg, Göteborgs Vetenskaps- och Vitterhetssamhälle (1843)

och Kungliga Vetenskapsakademien i Stockholm (1863). Han var även Riddare av Kungliga Wasaorden.

I Niclas Westrings testamente från 1876 står att läsa att Göteborgs Museum, förutom hans naturhistoriska bibliotek, skulle ärva två naturaliskåp innehållande 75 lådor vardera, inrymmande insektssamlingen. Även samtliga lösa lådor i hemmet, mest innehållande dubletter skulle tillfalla museet. Strax efter Westrings död dokumenterades samlingen, på ideellt uppdrag, av bankmannen Emil Sandin.

Göteborgs Naturhistoriska museum var från 1833 en del av Göteborgs Museum, det var det Kungliga Vetenskaps- och vitterhetssamhällets naturaliesamlingar som utgjorde grunden. 1923 hade man byggt Naturhistoriska museet i Slottsskogen och Niclas Westrings insektssamling flyttades dit. Det mesta ur samlingen återfinns bakom kulisserna, i alla fall det som kan härledas till Niclas Westring, med etiketter märkta "Westr".

Bröderna Niclas och Christian Westring ligger begravda i det sydöstra hörnet av Stampens begravningsplats, tillsammans med sina fruar. Som nära granne har de O P Anderson (1796-1876), han med Aquaviten, och sonen Otto Anderson som också var anställd på Tullen. De måste ha träffats förut.

Text och bilder: **Anna Jolfors**

Tim G. S. Schröder
Rara Böcker, Handskrifter,
Tryck & Teckningar

Internetantikvariat
www.timschroeder.se
antikvariat@timschroeder.se
Tel: 0709285228

Barnsoldater hos Skaraborgarna

Johan Axel Virgin från Orreholmen utanför Falköping antas 1775 redan som tvååring som minderårig volontär hos Södra Vadsbo kompani. 14 år senare har han avancerat till rustmästare, men dödas den 29 september samma år i Hirvikoski under kriget mot Ryssland. Då är han ännu bara 16 år gammal.

Hans äldre bror Gustav Bernhard hinner bli åtta år innan han antas som minderårig volontär. Han blir också rustmästare, men lämnar snart Skaraborgarna och slutar som stabslöjtnant 1799 vid Västmanlands regemente. Pojkarnas far var löjtnant och detta är ett av otaliga exempel där militäryrket går i arv.

Ett än bättre exempel är familjen Belfrage där furiren Johan Fredrik Belfrage får sju söner, fyra dör mycket unga medan de andra tre blir underofficerare vid Skaraborgs regemente. Dessutom gifter sig en dotter med en fanjunkare vid regementet.

Författaren Lennart Larsson har gjort en enorm forskarinsats, kanske handlar det om ett halvsekelns intresse för och arbete med materialet. Resultatet har blivit en guldgruva för släktforskare liksom för alla som är intresserade av militärhistoria. Här presenteras mer än 1000 underofficerare som tjänstgjort vid Skaraborgs regemente från slutet av 1600-talet fram till 1942, då infanteriregementet I9 blir P4.

Men det är inte bara underofficerarna som vi får möta, även deras föräldrar och barn lyfts fram, vilket är värdefullt eftersom de så ofta också har anknytningar till regementet.

Underofficerarna var egentligen en grupp mellan klassgränserna. De skulle tilltalas Herr plus titeln medan deras fruar tilltalades med Fru. En förklaring är nog att det länge var vanligt med adelsmän bland underofficerarna. Men i några fall hittar man män som bara presenteras med en ensamstående piga som mor, men där kanske förklaringen finns i att den anonyme fadern var en man med kontakter.

I boken får vi inte bara veta de olika militära uppdragen, inte sällan i form av strider utomlands. Även livet härhemma och efter militärtjänsten presenteras ofta, vilket måste vara en stor tillgång för släktforskare. Informationen är inte alltid positiv, här kom-

mer en del mindre trevliga saker fram. Det är ju tyvärr så att det ofta är via domböcker och liknande vi finner spår av förfäderna.

Sedan undrar förstås jag ibland vad de egentligen levde på. Inte sällan antas de som mycket unga volontärer, och det kan väl inte varit så inkomstbringande, men även sedan de stigit i graderna så verkar de ibland ha en fin titel medan lönen ligger någon lönegrad lägre. Någon gång verkar de enbart ha fått titeln, men ingen lön. Hur som helst verkar de inte ha fått säkerskilt rikligt tack för att de riskerade livet i rikets tjänst.

Den vackert inbundna boken har kunnat ges ut tack vare en förnämlig donation från Rolf Alnefelt till regementets kamratförening.

Hans Menzing

Kungl. Skaraborgs regementes underofficerare. Författare: Lennart Larsson. Utgivare: Skaraborgs regementes kamratförening. 431 sidor med åtskilliga gamla bilder. Pris 150:-+ ev frakt 39:-

Var rädd om smånamnen!

Paradiset kanske ligger granne med Skams undantag, och en promenad uppför Käringalia kan leda både till Illdöingahåla och Skvallertorget. Runt om i bygderna finns mängder av inofficiella namn på vägar, backar, berg och åkerstycken. Namn som nog snabbt håller på att försvinna.

Västgötabygdens förra redaktör och Västergötlands Hembygdsförbunds tidigare ordförande, Aina och Bengt Lindborg, brinner fortfarande för sin hembygd. För en tid sedan sände de en hälsning till hembygdsvännerna med ett vackert häfte på 99 sidor om Smånamn i Bjurbäck, en bok som bygger på en inventering för cirka 20 år sedan. Sammanlagt 800 smånamn noterades i bygden och finns numera att ta del av via internet på Ortnamnsarkivet. Och via denna skrift, som verkligen är hemmagjord och bara finns i liten upplaga.

Alla minns vi ju från vår barndom hur det vimlade av lokala namn på vägar, vatten, bergknallar och lövdungar. Namn som alla kunde men som aldrig fanns på kartorna. Och tyvärr nu försvinner i rask takt, även om jag gissar att det föds en del nya namn också. Detta är en föredömligt välorganiserad bok där man kan söka namnen i flera olika register, och finna dem kommenterade både utifrån karaktären på namn och rent geografiskt.

Men det roligaste är förstås de många förklaringar till de gamla namnen som ges. Inte minst exempel på hur namnen kan leva kvar även efter att orsaken till namnet försvunnit. Så kan en plats kallas Stora granen även efter att trädet blåst ned. Och de många platser som bär namn efter personer får förstås heta så långt efter att gårdarna fått nya ägare.

Kärleksstigen har vuxit igen, kanske behöver man inte smyga med sin kärlek längre. Likstigen finns däremot kvar även om orsaken till namnet försvunnit.

Förr skedde alla begravningar i Bottnaryds kyrka och eftersom vägen dit var lång och dålig så bars liken istället en genväg genom skogen. Därav namnet.

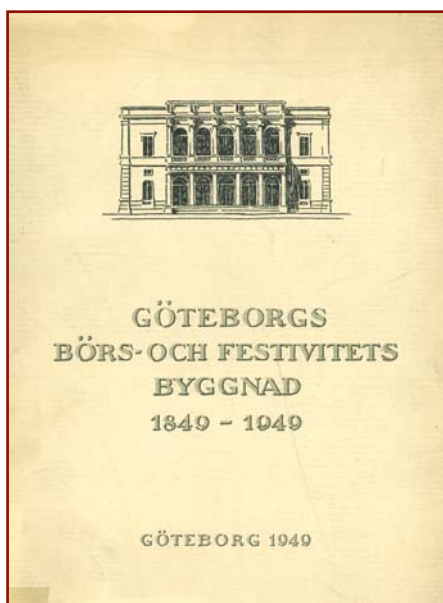
Boken är mycket rik på information och man kan finna mängder av intressanta förklaringar till de gamla namnen. Den är förstås mest intressant för folk med rötter i Bjurbäck (inte långt ifrån Jönköping), men den kan vara en värdefull påminnelse till oss andra. Rädda smånamnen innan de glöms bort.

Aina och Bengt Lindborg svarar inte bara för texten utan har också tagit nästan alla de många bra bilderna. En rad kartor hjälper oss att finna de aktuella platserna.

Hans Menzing

Smånamn i Bjurbäck. Författare och fotografer: Aina och Bengt Lindborg. Eget förlag. 100 sidor med massor av bilder och ett antal kartor.

Börsens 100 år

Börsens 100-årsjubileum den 1 december 1949 var en ganska stillsam tillställning, till skillnad från de ståtliga baler som ägt rum både före och efter. 250 gäster bjöds på té i stora salen efter Göteborgs stadsfullmäktiges sammanträde. De inbjudna var ledamöter med fruar och män och högre tjänstemän inom staden. Stadshistorikern Maja Kjellin (1898-1971), var en självklar gäst eftersom hon stod som författare till den minnesbok som delades ut till gästerna. Denna skrift var väl ett av skälen till att år 2004 förära Maja Kjellin med en egen gångvägsskylt i Kungsparken i Göteborg.

Boken heter "Göteborgs Börs- och festivitetsbyggnad 1849-1949" (Rundqvist, 1949, ca 172 sidor). Forskningsmaterialet som Maja utgick ifrån var så stort att den blev mer omfattande än väntat. God hjälp på vägen hade hon fått av professor Axel Romdahl, landsarkivarie Gustaf Clemensson och museiintenti-

dent Stig Roth. Maja Kjellin hade även ordnat med en liten utställning om bygget av Börsen. Där kunde man se den murslev som Oscar I använde när första stenen till Börsen lades 1844. Mursleven är idag utställd på Göteborgs Stadsmuseum.

Man satt på nyinköpta matsalsstolar och en del var glada att de antika stolarna av wienermodell var ett minne blott. Vid husets invigning 1849 skall upp till 1 400 gäster ha varit närvarande, cirkulerande i huset med buffé i gallerierna och dans i stora salen. Då var det landshövding Olof Fåhræus (1796-1884) som höll i talen. Nu stod stadsfullmäktiges ordförande Ernst Jungen (1890-1981) för värdskapet och landshövding Malte Jacobsson (1885-1966) tacktalade.

Delar av Ernst Jungens tal skapade en debatt. Han ansåg att byggnaden borde byta namn från Börsen till Stadshuset. I tidningarna dagarna efter tillfrågades en mängd personer och de flesta lät traditionen vinna, bl a sångaren Lasse Dahlquist som var lite tveksam men höll i alla fall på namnet Börsen. Han varnade dock för de missförstånd som kunde uppstå, att det var syltan Hamburger Börs man hade ätit middag på.

Fakta Börsen i Göteborg

Tänke- och planeringstid 1621-1844. Byggtid 1844-1849. Stadens handelsmän och ledare behövde en samlingsplats för auktioner, tull- och taxediskussioner, möten och officiella fester. Tidigare hade man kunnat använda bl a rådhuset men i begränsad omfattning. Arkitekt Pehr Johan Ekman (1816-1884). Invigning den 1 december 1849. En större förändring i trapphallen var färdig 1906. Idag är huset Göteborgs Stads representationshus och kommunfullmäktiges sammanträden hålls där sedan 1863. Större reparationer i grunden på hela kvarteret Högvakten kommer att göras inom ett par år.

Text och foto (Maja Kjellin-skylten): Anna Jolfors

ANTIKVARIATET I SKÖVDE

Monica Lindström

Döbelns gata 1
541 50 Skövde
Tel. 0500-41 06 56

Öppet
To-Fre: 10-13, 14-18
Lör: 10-13

Bert Moberg Antikvariat

Alltid minst 20.000 böcker i affär och lager.

Sökservice av böcker.

Köper böcker, större boksamlingar
samt gamla svenska bykort.

Korrekt bärdering

Österlånggatan 21, Borås • Tel 033-13 02 50
Öppet: månd-fred 13-18, lörd 10-13

En olycklig prinsessa vid Gustav III:s hov

På Kinnekulles högkulle står Drottningstenen och blickar ut över Vänern. Den står där till minne av drottning Hedvig Elisabeth Charlottas lyckade bestigning av Kinnekulle. Med bekväm vagn för hon 1814 till hemmanet Kullatorp och sedan vandrade den 56-åriga drottningen med uppvaktning och livmedikus upp till Högekullen. Så berättas det i historieböckerna men enligt muntlig tradition bars hon i bärstol av sex starka bönder. Hennes gemål, kung Karl XIII, var i egenskap av amiral i Norge för att hjälpa kronprins Karl Johan att besegra de envisa norrmännen, som inte frivilligt ville införlivas med Sverige. Drottningen passade då på att besöka Kinnekulle.

Hedvig Elisabeth Charlotta har inte gjort några stora avtryck i Sveriges historia, men nu har Lidköpingsförfattarinnan Anita Gustavsson intresserat sig för henne och skrivit en roman, där hon är huvudperson. Tack vare de dagböcker som Charlotta skrev och som finns, tryckta och översatta, på Stifts- och Landsbibloteket i Skara har Anita kunnat läsa om hennes första tid som tonåring i Sverige. Dit hon kom från Tyskland för att giftas med prins Karl, Gustav III:s bror. Vanligt bland kungligheter var att hoven bestämde hur äktenskap ingicks och den unga Charlotta blev inget undantag, hon tvingades av sina föräldrar att äkta den svenske prinsen. Denne var flera år äldre och ökänd för de många älskarinnor han omgav sig med.

Den unga tyskan fick ingen trevlig första tid i Sverige, men hon hade skinn på näsan och humor och det hjälpte henne att stå ut med sin promiskuöse make. Hon tvingas acceptera att vara försmädd av Karl, och hon iakttar och lyssnar chockerad till skvallret om de erotiska eskapader som kungligheter, kammarjungfrur och adelsmän är inblandade i. Hon klarar sig med nöd från att bli våldtagen av en kammartjänare och upprörs av de skandallösa rykten som omger kungen. Gustav III hade enligt dem en bisexuell läggning och lär ha fått hjälp, både teoretiskt och praktiskt, av hovstallmästare Munck att avla en tronföljare.

I sin bok har Anita Gustavsson skickligt beskrivit välskötta parker och pampiga herresäten liksom stilfulla interiörer från Kungliga slottet och slotten Rosersberg, Ekolsund och Gripsholm. Hennes persongalleri är psykologiskt trovärdigt och hennes berättelse fångar skickligt den gustavianska tidsandan. Hov-

damer och hovherrar som omger den unga prinsessan har en gång existerat liksom den färgade glädjespridaren Badin och spådamen mamsell Arvidsson.

Anita Gustavsson är intresserad av historia och kunnig i ämnet, det har hon tidigare visat i flera böcker. Intresset för historiska romaner är i dag stort, det har t ex Jan Guillou bevisat och det är glädjande att en Lidköpingsförfattare har lyckats skildra den fascinerande, lättfärdiga och ekivoka gustavianska eran med sådan inlevelse. Hennes bok är läsvärd och spännande och läsaren lider med den unga prinsessan i hennes trista tillvaro vid det svenska hovet. Inte får hon det mycket bättre sedan Gustav IV Adolf avsatts och hon upphöjts till drottning. Hon fick aldrig några barn och hade alltså misslyckats med att föda en kronprins, vilket hade varit avsikten med hennes äktenskap. I stället fick hon uppleva nesan av att den franske marskalken Karl Johan inkallades för att överta Sveriges tron.

Tore Hartung

Anita Gustavsson, Skandalös kärlekshistoria 200 s.
Jengels förlag

Upprørsman från Forsby halshöggs i Stockholm

I Forsby strax öster om Skövde finns Sveriges äldsta datummärkta kyrka. Där finns en inskription som berättar att kyrkan invigdes den 20 juli 1135, även om skriften är svårtolkad och det även har spekulerats kring 13 augusti 1035. Och kanske är detta typiskt för bygden, den verkar fylld av berättelser om sekler som flytt.

Nu har Bo Carlsson samlat alla dessa berättelser i en vacker bok om tidens gång i hans och släktens hembygd. Hans far Gustaf Karlsson lade grunden men utöver det har Bo Carlsson tagit del av massor av berättelser från ortsbor, både i dokument och muntligt, plus att han tydligen sökt mycket flitigt i olika arkiv och andra källor.

Dessutom har han tydligen aktivt samlat minnen, inte minst i gårdsmuseet hemma på Karstorp. Resultatet har blivit en oerhört personlig bok, inte minst eftersom många av dem ha berättat om i gångna tider hör till hans egen släkt. Ett myller av människor presenteras, och inte sällan får vi drastiska berättelser kring dem. Bygdens historia sammanfattad så här i 100 korta berättelser är fyllda av dramatik och ibland dessutom underhållning.

Berättelsen går från istiden och fram till idag, och handlar om en västgötasocken som blev två, Forsby och Öm, för att så småningom uppgå i Skövde.

Granne med kyrkan ligger en gård med det spännande namnet Huseby, vilket ofta brukar förknippas med kungliga gårdar eller

MATS REHNSTRÖM
Rara böcker, bibliografi & handskrifter

ANMÄL DIG FÖR ANTIKVARIATETS
NYHETSBREV

- De skickas till abonnenterna via E-POST
- Nyhetsbrevet distribueras i PDF-FORMAT
- De utkommer med en till två veckors mellanrum.

ANMÄLAN GÖRS ANTINGEN VIA E-POST:
rehnstrom@svaf.se
ELLER VIA FORMULÄRET PÅ VÅR HEMSIDA:
www.matsrehnstrom.se

gårdar som ingår i den kungliga administrationen. Hur det förhåller sig med just den här gården är oklart, men lite längre bort utmed vägen till Hjo ligger Gammalstorp där ägaren deltog i ett av de många misslyckade upprorsförsöken i mitten av 1700-talet. Av en tillfällighet avslöjades en upprorisk skrift vid ett möte i Vårsås gästgivaregård där man skulle diskutera problem med prästgården i Skövde. Ett hårt åskvader gjorde att deltagarna inte kunde åka hem genast och under väntetiden ägnade sig en deltagare åt högläsning ur en uppviglande skrift som han fått av godsägaren på Gammalstorp, Erik Sahlefeldt. Detta kom till myndigheternas kännedom och bedömdes som mycket allvarligt efter Stora daldansen drygt tio år tidigare, upproret som satte storstaden i gungning. Sahlefeldt flydde till Norge men återkom med fler upproriska skrifter och greps i Dalarna när han försökte uppvigla dalkarlarna, och avrättades 1756. Deltagarna i mötet i Vårsås klarade sig lindrigt undan, och tur var väl det för bland dem fanns författarens mormors morfars mormors far, Udde Jonsson på Stommen.

Sådana personliga anknytningar hittar man många av i boken, och detta tillsammans med mängder av personskildringar gör att boken inte bara är en tillgång för hembygden, där finns mycket att hämta även av andra, släktforskare exempelvis.

Boken är välskriven och innehåller ett stort antal gamla och nya bilder.

Hans Menzing

Hundra händelser. Tidens gång i en västgötasken som blev två – Forsby och Öm. Författare och förläggare: Bo Carlsson. Layout: Kaj Dahlquist. 168 sidor. Pris 160:- + ev frakt 39:-

Tänkvärda arabiska ordspråk

Bengt Knutsson växte upp i Sunnersberg och tog 1955 studenten i Lidköping. I gymnasiet hade han läst latin och grekiska och det låg därför nära till hands, att han skulle läsa teologi vid något universitet. Så skedde också och Bengt avlade en teol kandexamen i Lund. Där hade han också som ett led i de teologiska studierna läst hebreiska, Gamla Testamentets grundspråk. Detta blev början till ett livslångt intresse för semitiska språk och efter några års studier disputerade han i arabiska. Sedan dess har han undervisat i detta språk och också under långa perioder arbetat i Nordafrika och Mellanöstern.

Knutsson har också lett uppskattade kurser för svenska näringslivsrepresentanter för att lära dem att förstå arabisk-islamisk civilisation i forntid och nutid. Dessa kurser gav honom idén att samla arabiska visdomsord i en bok. Nu närmare 30 år senare har Knutsson gett ut ett par hundra av dem en vacker volym, som han hoppas ska bidra till bättre relationer mellan svenskar och arabisktalande, arabiskan är ett av världens stora språk och ett av de mest betydelsefulla invandrarpråken i Sverige. Boken är avsedd för både svenskar och arabiskspråkiga och detta underlättas av flera register och att ordspråken återges såväl på det arabiska alfabetet, i transkription och slutligen översatta till svenska.

I Knutssons bok blandas nedärvd visdom med folkliga seder och föreställningar och naturligtvis förekommer det talrika hänvisningar till Allah och profeten Mohammed. Uppmaningar till tålmod är vanliga liksom råd om måttfullhet, men det ges även prov på drastisk humor. Många av visdomsorden återfinns i någon liknande form i svenskan och i andra språk, andra syftar självfallet på den strävsamma tillvaron i öknen. Några exempel: Brådska kommer från satan, Bildning är det bästa arvet, Söndra

så får du makt, Ingen är stor, förutom kamelen, Den snåle är en åsna lastad med guld, Hos magen finns inget vett, Gästen är världens kamel, där han binder den, där får den stå, Ökenaraben bedrages endast en gång.

Boken med arabiska visdomsord är försedd med trevliga fotografier, har noggranna råd om uttal och innehåller mycket tänkvärt för läsaren. Knutsson har med boken åstdkommit en unik kulturgärning och också lyckats med att skriva en läsvärd och underhållande bok. Han har i något sammanhang påstått att arabiskan är världens svåraste språk – men för västgöten en barnlek. Så kan det kanske vara; Knutsson hävdar att många dialektala uttal i västgötskan återfinns i arabisk fonetik och hans framgångsrika studier av det arabiska tungomålet har kanske fått hjälp av hans barndoms Kållandsdialekt. Men klart är att flit och begåvning har betytt än mer för Bengt Knutssons karriär som lärd arabist. Under sina täta besök i arabvärlden heter han mubaarak ibn Quqda, direkt översatt Mubarak, en gåtfullhetens son. Översättningen får araber att le, men med respekt. Knutsson är nämligen en välsedd och uppskattad gäst och föreläsare på många platser i arabvärlden.

Tore Hartung

Bengt Knutsson, Arabiska visdomsord. Carlsson Bokförlag 230 s

Hospitalen i Skara stift

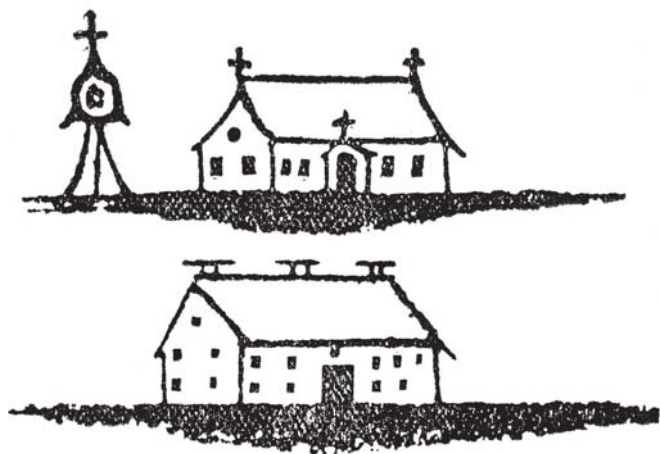
Hospitalen i Skara stift

Torgil Hallböök

De bistra levnadsvillkoren för de stackars utsatta individer som förr benämndes "dårar" får vi en aning av i *Hospitalen i Skara stift*, nr 63 i Skara stiftshistoriska sällskaps skriftserie. Den intressanta skriften har sammanställts av Docenten och f.d. kirurgchefen Torgil Hallböök.

Boken som huvudsakligen behandlar hospitalen, sjukhusen som under medeltiden främst var avsedda för de spetsiska, ger även en glimt från en tid, inte allt för avlägsen vår, 1830-talet då Hospitalet i Skara utrymdes och de västgötska "dåarna" förflyttades till Vadstena. Anteckningarna om patienterna finns i original på Landsarkivet i Vadstena slott. Bland de som räknas upp märks drängen som betecknas som "wansinnig" efter begånget

Skara hospital 1735

tidelag, den "periodiskt ursinniga" pigan, en piga som i högsta grad besvärades av fallandesot (epilepsi) "för öfrigt stilla fänig" och drängen som hamnade på hospitalet efter ett begånget mord, med "en i högsta grad stark böijelse för tjufnad som gör hans noggranna efterseende högst nödvändigt".

Ursprungligen uppfördes hospitalen under kyrkans hägn och man riktade in sig på att ta hand om de människor som drabbats av spetälska (lepra). *Höspes*-gäst och *spital* syftar på spetälska, "döden före döden" som sjukdomen kallades under medeltiden. Så småningom kom begreppet hospital att innebära vård av mentalt sjuka eller sinnessjuka som man sa förr.

Efter medeltiden upphörde de successivt att fungera som härbärgen. I drottning Kristinas tiggarförordning 1648 läser vi att "livsskröplighe" personer i första hand skulle få plats på hospitalen. I andra hand kom "ursinnige och besatta". År 1791 formulerades det: "dårar och svagsinta", därefter skulle "obotliga och med ohyggliga sjukdomar behäftade" tas om hand och allra sist om ekonomin tillät: "fattiga och orkeslösa". I samband med denna funktionsförändring kom ordet hospital att innebära en anstalt för obotligt sjuka eller "uslingar". Vi får genom Hallbööks skrift veta att någon egentlig behandling inte gavs till de intagna. Det handlade mer om en slags förvaring av mentalt sjuka människor. De, enligt prästens uppfattning så som den framgår i husförhörlängden från senare delen av 1700-talet, trångvettiga, fäniga och enfaldiga, buntades ihop och låstes in. Ofta fick hjonen dela säng med varandra. Våldsamma hjon smiddes fast vid väggen med järnbindslen.

Under 1600-talet och början av 1700-talet fick de sjuka laga sin egen mat. De som inte klarade av det fick ta hjälp av någon annan patient. Systemet var olämpligt och 1759 lät man anställa en kokerska. På Skara hospital serverades vid denna tid köttsoppa av torrt kött, korngryn och rovor som varannan vecka byttes ut mot vitkål så länge den räckte. På kvällen serverades grynvälling av korngryn och kornmjöl. Smör förekom endast vid påsk, pingst och jul. Någon frukost nämns inte.

Idag finns få spår kvar av de medeltida hospitalen i stiftet. En stor del av stenarna i de gamla hospitalen kom att användas vid nybyggnation av andra byggnader som till exempel sjukstallet för Skara Veterinärinrättning, Brogården som består av sten från den år 1862 nedtagna hospitalsbyggnaden.

Skriften är den första stiftsinventeringen av hospitalen och utgör därför en viktig källa för de som är intresserad av medicinhistoria.

Ritwa Herjulfsson

Hospitalen i Skara stift, Skara stiftshistoriska sälls kamps skriftserie nr 63. 84 sid. 2011 Illustrerad. Av Torgil Hallböök.

Gillet har skildrat sitt Skara i femtio år

I 50 år har Skara Gille skildrat sin hemstad i bokform. Skriften med det blygsamma namnet Ett och annat från den gamla staden Skara har getts ut i vartannat år, med något undantag, och inte minst för inflyttade som jag har de gett en ovärderlig kunskap om den nya hemstaden.

Här blandas gammalt och nytt, ett myller av mer eller mindre kända Skarabor presenteras och i en stadsvandring kan vi jämföra gamla och nya Skaravyer. Så presenterar Göran Jönsson det moderna veterinärhistoriska museet i medeltidsmiljö genom en hyllning till rader av föregångare, men också med en beskrivning av vad man kan uppleva idag. Här finns exempelvis en härlig modell som ger en uppfattning av hur det franciskanerkloster som låg här en gång kan ha sett ut. Ett ypperligt exempel på hur seklerna flätas samman i Skara.

I artiklar av bortgångne hedersmedlemmen Allan T Nilson försäkras det att Skara var en bra stad att växa upp i. Det är den nog fortfarande, och den nyvalde gilleskrivaren Henrik Lindkvist berättar om den välkomnande kaffedoften när han mötte Skara, en stad som har många fördelar även för oss vuxna.

Allan T Nilson ger också en skildring av förtroendevalda och chefstjänstemän från Anders Petter Trybom till Charlotte Nordström, medan Uno Bohman porträtterar mannen bakom rektor Juhllins gata, en rekordung rektor som blev minister. Vi får också veta att Skarastadgan, som hyllas på två minnesmärken i stan, nog mer handlar om stormännens frihet från skatt än om trälarnas frihet.

Barbro Olofsson skriver om Kyrkans hus och ger tillsammans med Inga Lundström glimtar av djäknelivet i Djäknestallet medan Carl-Erik Jonsson i en artikel om eleven och läraren vid läroverket, Ingemar Johlander, ger en ingående bild av djäknelivet vid skolan.

Den nyvalde äldermannen Sture Veghed har varit flitigt i farten med sin kamera och tar oss med på en rundvandring där gamla bilder ur Carl-Olof Storms arkiv ställs mot nya, tagna på exakt samma ställe. Här kan man se stadens förvandling, men också upptäcka att det faktiskt finns mycket kvar av den gamla staden. Redaktören för Skara historia III – efter 1900, Jan-Erik Augustsson, beskriver arbetet med boken och innehållet i denna bok om senare års Skara.

Pelle Räf har hittat fina illustrationer Helgo Zettervalls förslag till restaurering av domkyrkan, ett förslag som i stort sett förverkligades medan Stig Karlsson berättar om den kyrkoskatt som kallades tiondet, och som mot slutet av 1200-talet verkar ha haft en tendens att bli kvar i Skara. Sommaren 1279 hotade påven med sitt strängaste straff, bannlysning, om inte 700 silvermark som stulits redovisades för påven. Experten på Västgötalitteratur, Sven-Olof Ask skildrar hur han fann ett polskt bokfynd med rötter i Skara, och Olof Astersten berättar om sin tid på Eccoverken och Atlas Copco. Allt rikt illustrerat.

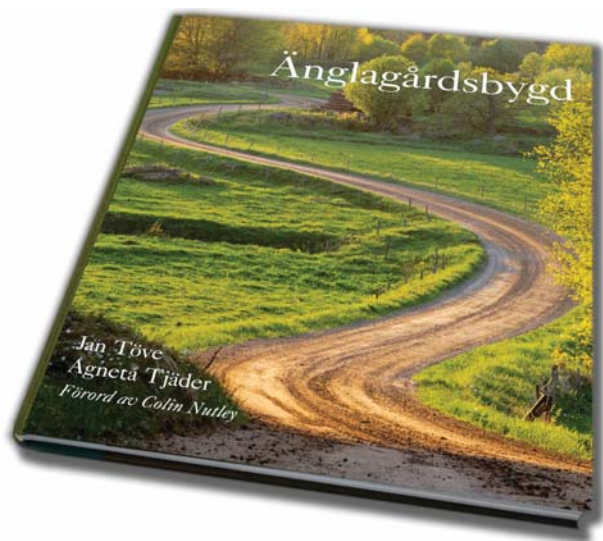
Inledningsvis tecknar förre äldermannen Bengt Palm över bortgångna medlemmarna Allan T Nilson och Ingemar Lindkvist.

Så även denna gång kan jag konstatera att jag fått lära mig en massa nytt om den gamla staden Skara.

Hans Menzing

Ett och annat från den gamla staden Skara 2010 – 2011. Jubileumsbok 1961 – 2011. Utgiven av Skara Gille. Redaktion: Sture Veghed, Carl-Erik Jonsson och Bengt Palm. 80 sidor med massor av bilder, många i färg.

Ett Västergötland där rosor aldrig dör

Det känns lite frestande att påstå att verkligheten överträffar filmerna, men det vore otacksamt. Verkligheten och filmerna går hand i hand i Änglagårdsbygd. Och pinsamt nog verkar det behövas en engelsk filmmakare för att vi rätt skall inse hembygdens värde.

Författare och fotograf har tagit ett smart grepp. Avstamp görs i Colin Nutleys älskade (särskilt den första) filmer om Änglagård med deras färgstarka bilder av västgötskt landsbygdsliv. Därifrån ger de sig ut i trakterna av Ulricehamn och målar upp en färgstark verklighet där många verkar lika spännande som filmernas rollfigurer.

Bilder ur filmerna varvas med gamla svartvita bilder från de olika platserna och allt stäms till slut av mot dagens vardag i färg.

Karg bygd

Det är oftast rätt karga bygder där Ätran eller någon sjö blänker till bland mödosamt lagda stenmurar som stretar uppför åsen där den obligatoriska vita församlingskyrkan skiner självmedvetet ovanför de mer diskret rodande bondgårdarna nere i dalen. Detta borde vara en avfolkningsbygd som lever på gamla minnen, men det är det inte.

Agneta Tjäder möter bygder (för filmerna är inspelade på en rad olika platser fast det syns förstås inte på vita duken) som sjuder av liv och kreativitet. Hantverk frodas i de gamla husen, och den gamla lanthandeln kan blomma ut i vart fall sommartid medan ägaren litar till kyrkan för sin försörjning som vaktmästare.

Andra härliga gamla byggnader har kärleksfullt restaurerats och tar emot gäster för mat och sömn.

Vackra bilder

Boken bygger till stor del på bilderna, som inte bara är vackra, de fångar stämningar och miljöer på ett fantastiskt sätt. Änglagårdsbygd ligger inte längre bort än att jag känner igen åtskilliga vägar där jag sniglat fram, för de inbjuder inte till hets.

Men till Jan Töves nya bilder finns också många härliga tidsdokument. Agneta Tjäder ger historiska bakgrunder, påminner om filmslag men beskriver också dagens bygd och de människor som på riktigt bor i husen, vårdar markerna och såg till att de gamla fordonen i filmerna rullade.

Visst är det lite av turistpropaganda, om än bitvis bedövande vacker sådan, men bokens stora tillgång är att den ofta eftertryckligt

dementerar ryktena om landsbygdens förestående borttynande. Här sjuder det ofta av liv, de gamla näringarna har bytts mot nya finurligare som platsar bättre i dagens samhälle.

Så detta är en lovsång till landsbygden, och det känns naturligt att knyta an till Colin Nutleys inledning. Han mötte Västergötland i form av Liared på 70-talet och det resulterade i dokumentären Där rosor aldrig dör, en föregångare till de tre Änglagårdsfilmerna.

Och det är väl så det är, detta är bygder där rosor aldrig dör.

Hans Menzing

Stora Stegerhult i Liared väckte tankarna om Änglagårdsfilmerna

Änglagårdsbygd. Författare: Agneta Tjäder. Fotograf: Jan Töve. Förord: Colin Nutley. Förlag: Tjäder & Tjäder. 176 sidor med ett myller av bilder, en karta samt en engelsk sammanfattning.

FLOBY ANTIKVARIAT

Öppet : söndagar 13-19 (hela året)

Tfn 0515 40940, 40773

BÖCKERNAS HUS

antikvarisk bokhandel, Lars Angshed

öppet: mån-fre 10-18, lörd 9-13

Slingvägen 1
549 31 TIDAN

tel: 0500-470052
mobil. 0737-430293

www.bockernas-hus.se

Tobaksfabrik i Lidköping ägdes av Selma Lagerlöfs bror

När August Strindberg besökte Lidköping 1890, lade han märke till att Lidköpingsborna hade ovanligt stora och röda näsor. Han drog slutsatsen att detta berodde på flitigt och intensivt bruk av snus. Så kan det ha varit, i staden fanns under flera år tobaks- och snusfabriker och det kan ju ha orsakat en viss överkonsumtion. En snusfabrikör hette Conrad Lidbom och han hade sin fabrik med fyrtioalet anställda i en fastighet belägen mellan nuvarande Torggatan och Nålmakaregatan. Vid 35 års ålder blev han änklingsman och gifte sig 1876. Hans nya, unga hustru hette Nathalia, men kallades Nanny och var dotter till friherren, tillika post- och ryttmästaren Johan Rappe och hans hustru friherrinnan Eugenie von Platen. Paret hade 14 barn och man kan misstänka att Nanny gifte sig med tobaksfabrikören för att slippa vända på slantarna, som hon varit van vid hos föräldrarna.

Conrad Lidbom och hans hustru fick 1879 en dotter, Astrid, och lyckan såg ut att le mot familjen, men tobaksfabriken hade länge haft vikande försäljning. Det gick rykten om att Lidbom blandade sågspån och tjära i sitt snus och även hans cigarrer, tugg- och röktoke började få dåligt anseende. Hans ekonomi försämrades, han blev sjuk och dog några år efter bröllopet med Nanny. Som bokhållare i tobaksfabriken hade anställts en ung man, som hette Johan Lagerlöf. Han var född på Mårbacka och hade en syster som hette Selma. Liksom många tobaksarbetare avskedades han efter Lidboms död och Nanny försökte själv sköta fabriken. Det gick inte så bra, utan efter något år kommer Lagerlöf tillbaka, nu med titeln disponent.

Johan Lagerlöf hade tagit studenten med goda betyg, genomgått handelsutbildning och arbetat i Stockholm och Göteborg innan han kom till Lidköping. Han har tidigare framställts som

familjens svarta får, alkoholiserad och utan karaktär. Så har han skildrats av Sven Stolpe och P O Enquist, men den värmländske kulturprofilen Torbjörn Sjöqvist visar i en bok, som kom ut förra året, att Johan i stället var en omtänksam far, son och make, duktig affärsman och hjälpsam mot sina syskon. När lillasyster Selma ville utbilda sig till lärarinna förklarade hennes far att inga pengar fanns till detta. Hon kunde trots det börja sin utbildning i Stockholm och det tack vare Johan, som ordnade fram pengar. Detta kunde Selma aldrig glömma och tyckte sig alltid stå i tacksamhetsskuld till brodern. Han gav henne också ett guldur, när hon tagit sin lärarinneexamen och det bar hon alltid med sig.

Tobaksfabriken i Lidköping fick under disponent Lagerlöf ett visst uppsving, man tillverkade bl a Negrohead tuggtobak, Västgötasnus, Lidboms snus och Shagtobak och produkterna fick god åtgång. En cigarrbod i Gamla Rådhuset gav god vinst liksom den affär som inrättats i själva fabriken. Allt verkade gå honom väl i händerna och till det bidrog det goda förhållandet mellan disponenten och ägarinnan fru Lidbom. Det var t o m så bra att de gifte sig och inom kort hade Lagerlöf blivit ägare till vad som kallades Lagerlöfs Snus- och Tobaksfabrik.

Lidboms Tobaksfabrik hade emellertid haft avsevärda skulder som Lagerlöf fick överta och han stod också som ägare till det skuldyngda Mårbacka. Per korrespondens tvingades han sköta lantbruket där, anställa lantarbetare, sköta amorteringar och betala räntor, samtidigt som han drev sin tobaksfabrik i Lidköping. De ekonomiska svårigheterna blev honom till slut övermäktiga och både Mårbacka och tobaksfabriken tvingas till konkurs. Johan Lagerlöf är förkrossad och tycker att för honom återstår det bara att emigrera till USA. Under lång tid hade Selma och Johan brevväxlat och Johans brev är bevarade på Kungl Biblioteket och i dem skriver han om sina bekymmer. I Selmas brev till sina väninnor kan man läsa om hennes omtanke och omsorg för Johan, det är tacksamhetsskulden som gör sig påmint.

När Johan 1890 går ombord på en emigrantångare har han själv betalt Amerikaresan, men kvar i Lidköping blir Nanny, sonen Per och styvdottern Astrid. Till deras överresa saknas pengar. Selma erbjuder sig att betala den, men Johans stolthet förbjuder det. Efter fem år återförenas familjen i USA. Selma har till slut bekostat resan, eftersom Johan inte haft någon lycka med sig i det nya landet. Det har han inte i fortsättningen heller, han bor i Chicago, Minneapolis, Duluth och till slut i Seattle, men på alla ställen grinar oturen emot honom. Hans försök med snusbodar misslyckas, han blir sjuklig och hans lön som verkstadsarbetare kan inte försörja familjen. Men så länge han lever, han dog 1912, kommer det bidrag från Selma. Hon skickar också pengar till Nanny, så länge hon lever, hon dör 1926. Delvis har Selma också bekostat brorsonens utbildning till ingenjör. Denne försvinner spårlöst efter att ha rest till Sydamerika.

Torbjörn Sjöqvist har med sin bok åstadkommit att Johan Lagerlöf numera framstår som en omtänksam storebror med god karaktär och inte alls som en hållningslös slarver. Men Johan hade verkligen, som han skriver till Selma, haft otur i det mesta. Boken är lättläst och intressant och fylld med värdefulla fotografier, den är vackert formgiven och ett fynd för alla som beundrar Selma Lagerlöfs författarskap. Läsaren får dessutom värdefull, hittills ganska okänd kunskap om tobakstillverkningen i Lidköping.

Tore Hartung

Torbjörn Sjöqvist, Kära syster! Jag tyckes hafva otur i allt. Om Johan Lagerlöf och hans syster Selma. 142 s. Mårbacka förlag.

Framgångssagor från Skaraborg

Framgångssagor har alltid varit populära, och här får man bortåt 70 i ett paket med massor av bilder. Alla med anknytning till Skaraborg. Ofta om personer som startat med två tomma händer och dessutom inte sällan utan formella meriter, men med desto mer av entusiasm, idéer och känsla för vad som går hem bland folk. Fast det har inte gått utan hårt arbete.

Här finns förstås Källbyföretaget som gjorde kapitalistiska framgångar med hjälp av pirogen Gorby's, uppkallad efter Sovjetledaren Gorbatsjov. Fast Dafgårds uppehöll den politiska balansen genom att döpa pizzabitar till Billys efter Bill Clinton.

Och naturligtvis får vi följa berättelsen om Karl-Erik Andersson i Jung som bara ville bespara sin mor allt onödigt slit med tvätten, och fann att hans tvättmaskin kunde vaska fram ett tvättimperium, Cylinda.

I en epilog ger Länsförsäkringar Skaraborgs vd Carl Erik Ohlsson bilden av skaraborgare som visar vägen, föregångare som blomstrat i den goda jordmån som den skaraborgska myllan erbjuder. Och visst är det en imponerande rad av framgångssagor som presenteras här, sagor som är rena rama verkligheten. Inte bara om giganter inom näringslivet som Henry Jarlsson med Kinnarp och Lars-Göran och Karl-Johan Blank med Julia i Skara.

Här presenteras också de som förvandlat rena skämtet till allvarliga framgångar, som Robert Gustafsson, Skövde, Mats Ljung, Vinköl, och Jan Rippe, Lyrestad. Och att Timotej, med start i Skara, trivs i myllan är förstås ingen nyhet.

En del framgångssagor har några år på nacken som bandystjärnan Micke Arvidsson, Lidköping, och Bernt Johansson, Tidavad, (OS-vinnaren i Montreal) medan Robin Söderlund, Tibro, och Olof Mellberg, Gullspång, bollar vidare.

Ulf C Nilsson, Varnhem, svarar för huvuddelen av texten med en rad oftast korta intervjuer. När inte huvudpersonerna varit tillgängliga så har närstående berättat. Mest handlar det om vägen till framgång, framgångarna är ju oftast väl kända. Ibland har man kanske tänjt lite på den skaraborgska identiteten, Alf Svensson och Alexandra Charles bodde inte många år i Tidå, men det gick ju bra för dem ändå. Och Alexandra är inte främst med som nattklubsdrotsning, utan för sina satsningar på kvinnofrågor.

Inte sällan lyfter han fram journalistiska poänger, som när Hasse Haraldsson i Fåglum, skulle sälja en del skivor för att få pengar till körkort. Det gick så bra att hans startade Ginza, som väl idag snart är den ena som tjänar på grammofoonskivor.

Eller John Hedin i Lidköping som ledsnade på en pustande ångmaskin som drivkraft för LMV och att vänta på kraft från Trollhättefallen. Han lyckades bli intressera hemstaden för en satsning på Gullspångsfallen för elproduktion, något som väl staden inte ångrat.

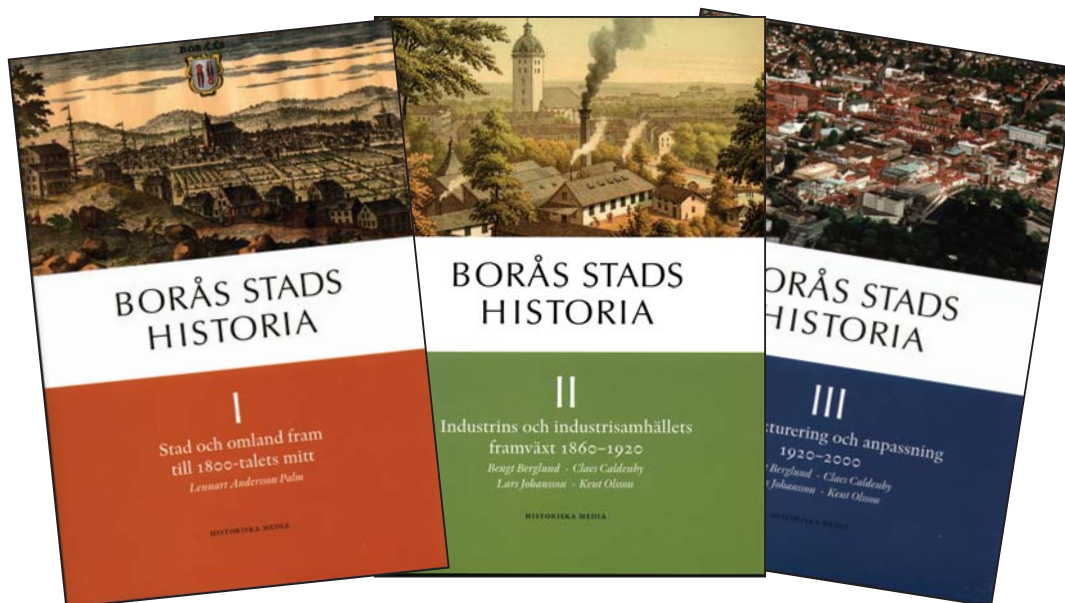
Det är en lockande lättläst bok, om många kända namn som Bosse Ringholm från Skövde som startade som vänsterback och blev kvar därute, men förmodligen trivas bland kapitalisterna från Skaraborg som inte sällan har proletära rötter, men också många oväntade och okända personer.

Folk som haft en idé och förstätt att sälja den med hårt arbete.

Hans Menzing

Världens skaraborgare. Författare: Ulf C Nilsson, Carl Erik Ohlsson, Aina Praesto och Ann Wiking. Förlag: Länsförsäkringar, Skaraborg. 240 sidor och rikt ill.

Rekordbilligt? Erbjudande till våra medlemmar! Borås stads historia I-III för endast 150:-

Vi erbjuder våra medlemmar möjlighet att förvärva Borås stads historia i 3 delar för det rekordlåga priset 150 kr. Böckerna utgavs av Historiska Media i Lund år 2005, och korades som Årets vackraste västgötabok det året. De tre volymerna omfattar över 1 300 sidor. Författare är Lennart Andersson Palm, Bengt Berglund, Claes Caldenby, Lars Johansson samt Kent Olsson.

Volym 1 har undertitel **Stad och omland fram till 1800-talets mitt**. Volym 2 **Industrins och industrisamhällets framväxt 1860-1920** samt volym 3 **Omstrukturering och anpassning 1920-2000**.

De tre volymerna finns i en rejäl kassett. Totalvikten är 4,5 kilo! Priset är givetvis ett "hämtpris" – ev. porto tillkommer.

I en artikel i detta Meddelande berättar undertecknad om vildsvinsbilden inom heraldiken. En av de ätter som har ett sådant djur i sitt vapen är adliga ätten d'Orchimont. Den är från början en Luxemburgisk adlig ätt med rötter i 1100-talet, uppkallad efter den 1636 förstörda borgen Orchimont. 1722 flyttade kaptenen i fransk tjänst Jean Louis d'Orchimont (1686-1754) till Stockholm och blev verksam som språklärare. Dennes sonson, majoren Carl Ferdinand d'Orchimont, adlades 1812. Ätten introducerades på Riddarhuset 1814 som nr. 2227. Endast huvudmannen innehar adlig värdighet.

Återgivet exlibris i koppargravyr är för Landsfogden i Älvsborgs län Curt d'Orchimont. Denne var född i Göteborg 1898 och avled 1978 och var bosatt på villa Björkås i Vargön. Hans exlibris utfördes 1947 av den berömde danske (tyskfödde) kopparstickaren Johannes Britze.

Curt d'Orchimont var gift med Elsa född Abramson (Nässläkten). Hon var född 1900 och avled 1996. Paret som var barnlösa gjorde flera generösa donationer till Vänersborgs kommun bland annat Villa Björkås.

Under medeltiden fanns det ett flertal personer som ägde betydande boksamlingar. En av dessa, Bero, har redogjorts för i detta Meddelande. På svenskt område ägde biskopen Kort Rogge (d.1501) i Strängnäs en betydande boksamling. Men det fanns också andra utanför kyrkan som behövde böcker för sin ämbetsutövning. Lagmannen i Södermanland, Nils Erengisleson av Hammarstaätten (d.1440), ägde ett exemplar av Magnus Erikssons landslag. I denna lät han måla sitt exlibris föreställande ättens sköldvapen. Förmodligen är detta det äldsta exlibriset i vårt land. Lagmannen har även i Strängnäs domkyrka en tarscheformad sköld som hängts upp till hans minne. Inga von Corswant-Naumburg skriver i sin avhandling *Huvudbaner och anvapen under stormaktstiden* "Längst kanten syns resterna av en bård i form av en bladranka och i mitten har tecknats ett vapen i guld och rött. På sköldens baksida är ännu de järnbyglar kvar som var till för att fästa remmar vid när den skulle användas. Troligen har den brukats som tornersköld".

Exlibris för Nils Erengisleson

Nils Erengislessons vapensköld i Strängnäs domkyrka.
Foto N. Naumburg.

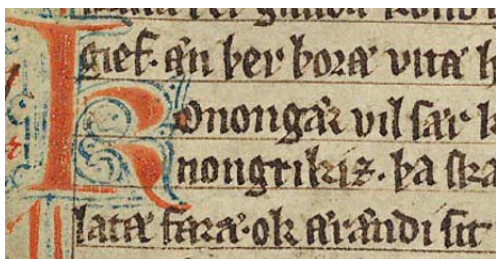
Inbjudan & Anmälan till

Jubileumsdag! *- och Årsmöte*

Föreningen för
Västgötalitteratur 50 år!
1962 - 2012

31 mars kl 10.00 – 14.00

Kurorten Mösseberg, Falköping

Välkomstprogram & Mingelkaffe

Årets Vackraste Västgötabok

Årsmötesförhandlingar

2012 års Boknyhet:

- Nyutgåva av Peringskiölds Monumenta –
Kurorten Mösseberg – Ulla Nordmark berättar
Trerätters Middag med Västgötska smaker
"Jag var en herre i frack" – Rolf Green berättar
om Falköpingssonen Johnny Bode, visförfattare

Tillbaka- & Framåtblickar:

Föreningen för Västgötalitteratur 50 år!

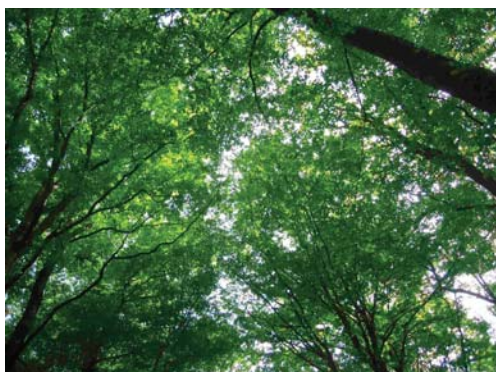

Du är Varmt välkommen

till ett Jubileumsarrangemang med Årsmöte
och till den stad i vilken föreningens första
konstituerande stämma hölls.

Du lyssnar till kulturhistoria, presentation av
nyutgivning av Peringskiölds Monumenta,
träffar föreningsmedlemmar och avnjuter en
trererätters middag med Västgötska smaker, i
den vackra matsalen på Kurorten Mösseberg.

150 kr/kuvert. (Subventionerad kostnad)
Anmälan om deltagande i Middagen göres till
Skattmästaren Sven-Olof Ask
e-mail: sven-olof.ask@tele2.se
eller telefon kvällstid: 0511-16540
senast söndagen den 25 mars.

Välkommen!
Styrelsen